

České vystěhovalectví na Volyň v kronikách volyňských obcí

Luděk Jirka

ÚVOD

Tato stať se věnuje migračním proudům z Čech do carského Ruska v rozmezí let 1867–1890, kdy se Češi usidlovali především v oblastech Kavkazu a Volyně.¹ Od roku 1867 odcházeli do zmiňovaných oblastí, ale už v roce 1890 byla migrace do carského Ruska spíše marginální. Termínem *volyňští* Češi označujeme českou minoritu žijící převážně zemědělským způsobem života v tehdejší volyňské oblasti v okolí měst Luck — Rivne — Dubno — Žitomir a termínem *kavkazští* Češi českou minoritu s obdobným způsobem života v černomořské a kubáňské oblasti v okolí měst Novorossijsk — Tuapse — Anapa. Již před tímto časovým rozmezím probíhalo vystěhovalectví na Krym (Bohemka — dnes Lobanovo, Alexandrovka apod.). V této stati se zaměříme na odchod Čechů do oblasti Volyně a provedeme kritiku příčin vystěhovalectví.

Příchod Čechů do oblasti Volyně je často zaznamenáván jako kapitola v rámci starší či novodobé odborné literatury² i kronik českých obcí.³ Další literatura se obecně věnuje českému vystěhovalectví do carského Ruska.⁴ Pro tuto stať byla analy-

- 1 Oblast Volyně je součástí ukrajinského státu. V letech 1795–1918 byla pod nadvládou carského Ruska.
- 2 VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*, Praha 1997, s. 15–25; DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*, BROUČEK, S. (ed.) *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 48–66; FOLPRECHT, J. *Dějiny české Volyně*, Praha 1950, s. 1–40 (Národní archiv v Praze, fond Svaz Čechů z Volyně, Žatec /SvČV Žatec/, karton 113); AUERHAN, J. *Jazykové menšiny v Evropě*, Praha 1924; ibid. *České osady na Volyňi, Krymu a na Kavkaze*, Praha 1920; KRYŽANOVSKIJ, J. M. *Čechi na Volyňi*, Sankt Pěterburg 1887, s. 1–33; DUBOVICKÝ, I. *Lpění na životě: Exil a vystěhovalectví 1848–1918*, WITTLICHOVÁ, L. (ed.) *Vzkazy domů*, Praha 2012, s. 18–27; DOUBEK, V. *Česká politika a (východní) vystěhovalectví 1848–1922*, Praha 2012, s. 60–63.
- 3 ORNST, J. *Česká kolonie Malá Zubovščina na Ukrajině*, Praha 2009, s. 7–13; MASOPUST, M. — SUCHOPÁROVÁ, V. *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*, Praha 1992, s. 1–5; VELENSKÝ, J. *Kronika obce Kvasilov*, Kvasilov 1929, s. 1–8.
- 4 FORT, J. *O stěhování se našeho lidu do ciziny*, Praha 1876; GRÉGR, E. *Pouť Slovanův do Ruska roku 1867 a její význam*, Praha 1867; KAZBUNDA, K. *Pouť Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie*, Praha 1924; VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009.

zována dobová periodika z let 1867–1890, ve kterých se objevovaly spíše krátké a útržkovité zprávy o českém vystěhovalectví do carského Ruska. Jednalo se o *Národní listy*, *Národní noviny* (vycházely jako náhrada za pozastavené *Národní listy*), *Pražský denník*, *Budivoj*, *Lumír*, *Moravská orlice*, *Posel z Prahy*, *Občan* (vycházel jako náhrada za *Posla z Prahy*, později se vrátil ke svému původnímu titulu), *Naše listy* (vycházely jako náhrada za pozastavené *Národní listy*), *Čechoslovan*⁵ a *Národní politika*.⁶

Kroniky (někdy uváděné i jako „popisy“) volyňských obcí, které by zčásti mohly sloužit jako primární zdroje (zaznamenané vzpomínky prvních přistěhovalců) a z části jako sekundární literatura (zaznamenané potomky prvních přistěhovalců), se objevovaly v několika „vlnách“. Již v roce 1911 vyšlo několik nepříliš rozsáhlých kronik v periodiku *Čechoslovan*, kde je však zmínka o příčinách odchodu na Volyn pouze v prvním čísle.⁷ Další kroniky v tomto periodiku začínají až usazováním Čechů v jednotlivých lokalitách. Po první světové válce byly údajně sepsány tři kroniky⁸, z nichž se pravděpodobně zachovala pouze kronika obce Kvasilov.⁹ Vzhledem k reemigraci volyňských Čechů do Československa v roce 1947 a faktického zániku kompaktního českého osídlení na Volyni se ve snaze uchovat historickou paměť objevila dne 28. ledna 1949 v periodiku *Věrná stráž* výzva k sepsání kronik jednotlivých obcí. Kroniky měly být určeny pro plánované muzeum a později měly být knižně zpracovány do ucelených dějin volyňských Čechů.¹⁰ Výzva však nebyla úspěšná, redakci byla doručena pouze kronika Kvasilova od Josefa Tomana, a tak se o necelý rok později objevila druhá výzva s návodem pro psaní kronik.¹¹ Již v lednu 1950 se ve *Věrné stráži* objevila kronika obce Vilémovka a redakce poté tiskla kroniky až do prosince 1952, kdy periodikum přestalo vycházet. Některé rukopisy těchto kronik jsou dnes uloženy v Národním archivu v Praze-Chodově.

V letech 1952–1989 se žádné kroniky neobjevily, výjimkou byla kronika Českého Malína.¹² Po roce 1989 již nepřišla výzva k sepisování kronik, objevila se jen výzva ke shromáždění knih a tisku¹³, a samotný zájem o kroniky vycházel spíše z popudu jednotlivců. V roce 1992 se tak objevily první práce¹⁴ a zejména po roce 2000 bylo sepsáno větší množství kronik¹⁵ a také ucelených dějin.¹⁶ Sepisování vzpomínek na rodnou obec je u komunity volyňských Čechů velice populární.

5 Vycházel v letech 1911–1917. Dnes je uložen v Národním archivu v Praze-Chodově (fond SvČV Žatec, karton 106; *Čechoslovan*, časopis Čechů v ruské říši, č. 959).

6 Periodika jsou uložena v Národní knihovně v Praze.

7 ŠVIHOVSKÁ, F. Hrstka vzpomínek, *Čechoslovan*, 1911, 1, s. 11.

8 Na základě ústního sdělení pamětníka z řad volyňských Čechů.

9 VELENSKÝ, J. *Kronika obce Kvasilov*, Kvasilov 1929, s. 1.

10 Píšeme kroniku volyň. Čechů, *Věrná stráž*, 1949, 4, s. 11.

11 Znovu ke sběru materiálu pro muzeum Volyňských Čechů a pro naše dějiny, *Věrná stráž*, 1949, 49–50, s. 11.

12 MARTINOVSKÝ, J. A. — ŠIRC, V. *Kronika Českého Malína*, Český Malín 1983, s. 7.

13 Co do našeho muzea? *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel*, 1991, 2, s. 4.

14 MASOPUST, M. — SUCHOPÁROVÁ, V. *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*, Praha 1992; BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992.

15 NĚMEČEK, J. *Mirotínské vzpomínky*, Lovosice 2007.

16 HOFMAN, J. *Češi na Volyni: Základní informace*, Praha 2007.

U kronik často variiují důvody k vystěhovalectví na Volyň, a tak nejdříve poukážeme na příčiny vystěhovalectví podle jednotlivých autorů. Řadí se mezi ně možnost zlepšení hospodářské a kulturní úrovně na Volyni (díky české imigraci)¹⁷ nebo se objevil zájem carské vlády o pracovitý zemědělský a dělnický český lid.¹⁸ Naopak Čechy na Volyň lákal levný prodej polských majetků¹⁹ díky porážce polského lednového povstání na Volyni v roce 1863.²⁰ Obecně je tedy přitahovala místní půda.²¹ Svůj vliv měla i potřeba obhájit svou národnost²² kvůli germanizaci českých zemí²³, možnost návratu zpět do Čech po souši²⁴, výhody pro imigranty²⁵ či jazyková příbuznost.²⁶ Vystěhovalectví způsobila i agitace Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra během slovanského sjezdu v Moskvě k českému osidlování Volyně²⁷, agitace Františka Palackého během Všeruské etnografické výstavy v Moskvě a projednávání vystěhovalectví s carem²⁸, nabídka Žerebcova či jiných na slovanském sjezdu v Moskvě k osidlování²⁹, výzva carské vlády k imigraci za souhlasu Rakousko-Uherska³⁰, agi-

17 VELENSKÝ, J. *Kronika obce Kvasilov*, Kvasilov 1929, s. 1.

18 KOZÁK, J. *Kronika Nivy Hubínské*, s. 1 (Národní archiv v Praze, fond /SvČV Žatec/, část spisový materiál, karton 101; Jaroslav KOZÁK, č. 313, *Hubínská niva na Volyni*, s. 1).

19 VELENSKÝ, J. *Kronika obce Kvasilov*, Kvasilov 1929, s. 1; BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 19; HOFMAN, J. *Češi na Volyni: Základní informace*, Praha 2007, s. 4.

20 KUBOVÝ, J. *Minulost zavátá časem: Stránky ze života v Českém Špakově a nejen tam*, Fulnek 2004, s. 7; PANCÍŘ, J. — ŠÍMA, J. *Hrst vzpomínek na Český Volkov*, Lovosice 2005, s. 7; BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 14; HOFMAN, J. *Češi na Volyni: Základní informace*, Praha 2007, s. 4.

21 MARTINOVSKÝ, J. A. — ŠIRC, V. *Kronika Českého Malína*, Malín 1983, s. 7; HOFMAN, J. *Martinovka, Věrná stráž*, 1950, 6, s. 39.

22 PANCÍŘ, J. — ŠÍMA, J. *Hrst vzpomínek na Český Volkov*, Lovosice 2005, s. 7.

23 *Ibid.* s. 6.

24 *Ibid.* s. 7.

25 BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 14. Neplacení daní po dobu pěti let, osvobození od vojenské služby pro příchozí Čechy do roku 1874 a svoboda náboženského vyznání. Tyto výhody platily pro příchozí Čechy do oblasti Volyně i do oblasti Kavkazu, byly však zavedeny až po roce 1868.

26 *Ibid.*

27 MASOPUST, M. — SUCHOPÁROVÁ, V. *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*, Praha 1912, s. 2.

28 HOFMAN, J. *Češi na Volyni: Základní informace*, Praha 2007, s. 6; KUBOVÝ, J. *Minulost zavátá časem: Stránky ze života v Českém Špakově a nejen tam*, Fulnek 2004, s. 11.

29 PANCÍŘ, J. — ŠÍMA, J. *Hrst vzpomínek na Český Volkov*, Lovosice 2005, s. 6; BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 14.

30 KOZÁK, J. *Hubínská niva na Volyni*, s. 1, rukopis uložen v Národním archivu v Praze (Národní archiv v Praze, fond /SvČV Žatec/, část spisový materiál, karton 101; Jaroslav Kozák, č. 313, *Hubínská niva na Volyni*, s. 1); KUBOVÝ, J. *Minulost zavátá časem: Stránky ze života v Českém Špakově a nejen tam*, Fulnek 2004, s. 11. Od 11. srpna 1804 do vyhlášení *Prosincové ústavy* dne 21. srpna 1867 nesly dědičné země habsbursko-lotrinského rodu název Rakouské císařství či Rakouská monarchie, od 8. června 1867 se užíval název Rakousko-Uhersko.

tace Františka Příbyla a Josefa Oliče k vystěhovalectví do Ruska³¹, carský požadavek stěhovat Čechy do Ruska³² či nabídka levné polské půdy české politické reprezentaci během tzv. pouti na Rus v roce 1867.³³ Vystěhovalectví na Volyň bylo lákavé i díky zrušení poddanství v carském Rusku v roce 1861³⁴ a svůj podíl na vystěhovalectví měla i prusko-rakouská válka v roce 1866 a její neblahé následky pro české obyvatelstvo.³⁵

Ačkoliv někteří autoři uvádí více možných příčin, které spolu často souvisely (např. porážka polského povstání a levný prodej půdy), pokusíme-li se zmíněné argumenty zobecnit, jednalo by se o několik hlavních okruhů: a) tzv. pouť české delegace do Ruska v roce 1867 a její jednání, b) snaha carského Ruska přilákat pracovitě, hospodářsky vyspělé Čechy, c) události plynoucí z historických/politických důvodů, d) národnostní důvody (germanizace českých zemí, podpora slovanství apod.). Nejsou zde uvedeny příčiny vystěhovalectví ze všech kronik, je však patrné, že stěhování Čechů na Volyň bylo podle velké části autorů dojednáno během tzv. pouti Čechů do Ruska v roce 1867. I v odborné literatuře se uvádí souvislost s tzv. poutí Čechů do Ruska.³⁶ V některých kronikách se neuvádí příčiny k vystěhovalectví nebo se zmiňují příchody jednotlivých skupin do dané lokality bez uvedení širších souvislostí.

Text je rozdělen do tří částí. V první jsou vysvětleny vystěhovalécké tendence v Čechách a postoj Rakouska (Rakouska-Uherska) k vystěhovalectví. V další části je interpretována historie vystěhovalectví na Volyň a v poslední kapitole jsou revidovány poznatky o odchodu Čechů na Volyň.

VYSTĚHOVALECTVÍ Z ČESKÝCH ZEMÍ V 19. STOLETÍ

S carským Ruskem bylo vystěhovalectví omezeno dohodami z 5. května 1815 a 14. června 1822, které vedly k vyhoštění imigrantů do Rakousko-Uherska, pokud se snažili uniknout vojenské povinnosti.³⁷ Ovšem po splnění branné povinnosti nemělo Rakousko zákonné prostředky k zabránění vystěhovalectví³⁸, pokud nebyl jedinec trestně stíhán.³⁹ Vystěhovalectví pak znamenalo i ztrátu berní síly a pro císařství bylo značně neperspektivní.

31 TOMAN, J. Kupičov, *Věrná stráž*, 1950, 49, s. 6; PANCÍŘ, J. *Osudy českého vystěhovalce*, Lovosice 2013, s. 13–14.

32 ŠVIHOVSKÁ, F. *Hrstka vzpomínek, Čechoslovan*, 1911, 1, s. 11.

33 PANCÍŘ, J. *Osudy českého vystěhovalce*, Lovosice 2013, s. 12–13.

34 BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 15; HOFMAN, J. *Češi na Volyni: Základní informace*, Praha 2007, s. 4.

35 MASOPUST, M. — SUCHOPÁROVÁ, V. *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*, Praha 1992, s. 1; PANCÍŘ, J. — ŠÍMA, J. *Hrst vzpomínek na Český Volkov*, Lovosice 2005, s. 6; BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 14.

36 DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*, BROUČEK, S. (ed.) *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 49.

37 VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009, s. 98.

38 *Ibid.* s. 109.

39 RYCHLÍK, J. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalécká politika 1848–1918*, Praha 2007, s. 8.

Jedinci mohli žádat o dva typy dokumentů, o *vystěhovalecké povolení* nebo o *cestovatelský pas*. Zatímco pas umožňoval návrat, obecně se předpokládalo, že se jedinec za dva nebo tři roky vrátí, vystěhovalecké povolení znamenalo ztrátu původního občanství. S vystěhovaleckým povolením se migrant nemohl bez souhlasu rakouských úřadů vrátit.⁴⁰ Rakousko se bránilo návratu zbídačelých a chudých jedinců, kteří kvůli odchodu často prodali všechn svůj majetek a bez prostředků se vraceli zpět. Rakouské úřady navíc požadovaly od vystěhovalců nejméně 200 zlatých pro dospělé osobu a 150 zlatých pro dítě.⁴¹ Ucházet se o vystěhovalecké povolení tak bylo značně nevýhodné, na rozdíl od cestovatelského pasu nemusel být uchazečům umožněn případný návrat a navíc se museli prokázat dostatečnými financemi na cestu. Mnozí tak žádali o cestovatelský pas.⁴² Rusko navíc od cizinců tento doklad vyžadovalo.⁴³ S cestovatelským pasem však jedinci často zůstali v zahraničí⁴⁴, přičemž se v takovém případě jednalo o ilegální vystěhovalectví.

Česká politická reprezentace vystěhovalectví nepodporovala, byla však tolerantní vůči odchodu do carského Ruska pro zachování slovanské vzájemnosti. Odmítala však vystěhovalectví do Ameriky, kde docházelo k asimilaci. Periodika *Budivoj*, *Lumír*, *Národní listy* a *Pražský denník* pak obecně neschvalovala odchod obyvatel, jelikož se tím oslaboval český národ.

Od října 1852 byla agitace pro vystěhovalectví zakázána a císařství, které nehodlalo měnit poměrně liberální ústavu, se proti vystěhovalectví angažovalo mj. i propagandistickými novinovými články, které negativně hodnotily těžký či neúspěšný život vystěhovalců.⁴⁵ Uzákoněním právního postihu vůči vystěhovalcům by si způsobil nepříjemnosti v mezinárodní politice.⁴⁶ V dobových periodikách je tak možné číst zprávy, ve kterých je patrný úspěšný život amerických Čechů, např. uspořádáním slavnosti v Saint Louis a budováním české školy a kostela,⁴⁷ vedle návratu zbídačelých jedinců zpět do Čech⁴⁸ a agitace proti vystěhovalectví.⁴⁹ Zprávy negativně hodnotící vystěhovalectví ovšem nepřinášely žádoucí efekt, vystěhovalci i nadále za hranice odcházeli.

Kanceláře zabývající se vystěhovalectvím přesvědčovaly pomocí tzv. agentů obyvatelstvo k vystěhovalectví. Agenti rozšiřovali tiskoviny a vyvěšovali plakáty, zatímco

40 VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009, s. 17–19.

41 *Ibid.* s. 19.

42 DUBOVICKÝ, I. *Lpění na životě: Exil a vystěhovalectví, 1848–1918*, WITTLICHOVÁ, L. (ed.) *Vzkazy domů*, Praha 2012, s. 22.

43 RYCHLÍK, J. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1918*, Praha 2007, s. 7.

44 KUTNAR, F. *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v období Bachova absolutismu*, Praha 1964, s. 12.

45 DOUBEK, V. *Česká politika a (východní) vystěhovalectví 1848–1922*, Praha 2012, s. 68.

46 KUTNAR, F. *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v období Bachova absolutismu*, Praha 1964, s. 27.

47 Čechové američtí, *Národní listy*, 1867, 11, s. 2.

48 Na výstrahu našim vystěhovalcům, *Národní listy*, 1867, 139, s. 3.

49 Jakým podvodům čelí naši vystěhovalci, *Národní listy*, 1867, 213, s. 5.

vystěhovalecké kanceláře otiskovaly inzeráty v periodikách.⁵⁰ Rakouské císařství i čeští politici agitovali proti jejich činnosti, a proto se v tisku často uvádí, aby lidé nenaslouchali verbujícím agentům. Nemalý vliv měly i dopisy od příbuzných či známých z Ameriky, ve kterých byl život přistěhovalců popisován většinou pozitivně. Na tuto korespondenci protivystěhovalecká politika reagovala sepisováním fiktivních dopisů či přebíráním reálných dopisů popisujících život vystěhovalců značně negativně. Ovšem právě pozitivně psané dopisy měly na obyvatelstvo větší vliv a působily více na veřejné mínění⁵¹ než málo důvěrná agitace agentů.

Díky husté agitační síti se agenti rekrutovali nejenom z německých oblastí, kde přístavy Brémy a Hamburk tvořily hlavní shromažďovací střediska před odjezdem do Ameriky, ale také z Čech. Agenti a vystěhovalecké kanceláře měli nemalý zisk za svou činnost, a tak bylo vystěhovalectví velice lukrativní.⁵² Agenti pak doprovázeli vystěhovalce z Čech do německých zemí, kde je předávali dalším agentům, ti je pak doprovázeli až do Brém či do Hamburku.⁵³ Rakousko trestalo agitaci i vězením a cenzurní komise konfiskovala a ničila vystěhovaleckou inzerci, plakáty i brožury.

Obyvatelstvo bylo verbováno zejména v chudších zemědělských oblastech. Hlavními vystěhovaleckými centry tak byly jihozápadní a východní Čechy a hlavní vystěhovalecké vrstvy tvořili málo majetní dělníci, řemeslníci, tovaryši i zemědělci.⁵⁴ V dobových periodikách je vystěhovalectví dáváno do souvislosti s chudnutím obyvatelstva a se snahou zlepšit svou životní situaci, ačkoliv vystěhovalci nepocházeli ze zcela pauperizovaných vrstev, neboť jedinci museli shromáždit finance pro vystěhovaleckou kancelář. Přestože hlavní příčinou vystěhovalectví byla bída, nejchudší obyvatelstvo nemohlo odejít kvůli nedostatku financí. Bídu pak ještě zvýšila prusko-rakouská válka z roku 1866.

Vystěhovalecký proud směřoval především do Ameriky. Dopisy, agenti a vystěhovalecké kanceláře udržovali a předávali představu o krásném životě za Atlantickým oceánem. Hlavním „lákadlem“ bylo získání půdy či možnost zajistit si perspektivní zaměstnání v rozvíjejících se městech. František Kutnar mezi hlavní vlivy vystěhovalectví do Ameriky řadí hospodářskou konjunkturu, výhodnější a svobodnější možnosti pro získání výnosného zaměstnání, levné životní potřeby, vysoké mzdy, nižší daně a svobodu od vojenské povinnosti.⁵⁵ Přesto bylo i vystěhovalectví do carského Ruska výhodné, jednalo se o možnost levného zakoupení kvalitní půdy, relativní blízkost k českým zemím, lepší komunikaci, možnost snazšího návratu a jazykovou i slovanskou „blízkost“. Vidina vystěhovalectví do Ameriky však byla rozšířená v obecném povědomí. V případě „vystěhovalecké horečky“, kterou skutečně byl odchod do Ameriky, se vystěhovalectví stalo běžným vzorcem chování a mohlo být chápáno jako

50 KUTNAR, F. *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v období Bachova absolutismu*, Praha 1964, s. 22.

51 Ibid.

52 FORT, J. *O stěhování se našeho lidu do ciziny*, Praha 1876, s. 34.

53 KUTNAR, F. *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v období Bachova absolutismu*, Praha 1964, s. 23.

54 Ibid. s. 12–18.

55 Ibid. s. 21.

klíč k řešení problémů. Migrovat pak mohli i jedinci bez dostatečné motivace a k vystěhování mohl stačit nepatrný popud.⁵⁶

Migrace z českých zemí do Ameriky v 19. století byla velmi rozšířená a jen v letech 1850–1868 se odstěhovalo do Ameriky 43 636 osob.⁵⁷ Ke konci 60. let a v 70. letech 19. století došlo k částečnému odklonu vystěhoavectví z Ameriky do carského Ruska, ale už v 80. letech 19. století se vystěhoavectví orientovalo opět na Ameriku. Vystěhoavectví se týkalo především Čech, odkud ještě v 80. letech 19. století odcházelo nepoměrně více obyvatelstva než z ostatních zemí Rakousko-Uherska. Také Morava a Slezsko byly vystěhoavectvím méně zasažené. Zatímco české místodržitelství vidělo jako hlavní důvod vystěhoavectví špatné hospodářské a sociální poměry, Rakousko ji spatřovalo v agitaci.⁵⁸ Pravdu měly obě strany, ovšem na směr, kterým se ubíraly kroky vystěhovalců, měly skutečně vliv dopisy a agitace agentů i vystěhoaveckých kancelářů.

VYSTĚHOAVECTVÍ NA VOLYŇ

Organizace vystěhoavectví do oblasti Volyně započala roku 1867⁵⁹, kdy se bývalý vojenský strážmistr František Příbyl setkal v Krakově s majiteli polské kanceláře Wilkoňským a Bordászem. Kancelář se dříve zabývala přesídlováním Němců.⁶⁰ Z činnosti F. Příbyla není zřejmé, zda s kancelářů probíral možnost českého vystěhoavectví do carského Ruska⁶¹, dozvěděl se však o výhodných podmínkách pro nákup půdy na Volyni. Možnost levného odkoupení půdy souvisela s polsko-ruskými vztahy, jelikož po porážce polského *Lednového povstání* v roce 1863 byl uzákoněn zákaz nákupu půdy katolíkům a polští velkostatkáři, pro které bylo už zrušení nevolnictví v roce 1861 velice nepříznivé, se začali své půdy zbavovat. F. Příbyl se s Wilkoňským a Bordászem dohodl na spolupráci a majitelé kanceláře odjeli do města Rivne, aby připravili zázemí pro první české přistěhovalce. F. Příbyl se poté jako agent vystěhoavecké kanceláře vrátil do Čech a přesvědčoval obyvatele k vystěhoavectví na Volyň.⁶²

V *Národních listech* ze dne 25. února 1868 upozornil na možnost nákupu levné půdy na Volyni.⁶³ Noviny putovaly „z ruky do ruky“ a mnozí uvažovali o stěhování do carského Ruska.⁶⁴ F. Příbyl podal v Čechách zřejmě více podobných inzerátů, ale Češi odmítali věřit jeho proklamacím.⁶⁵ Sám agitátor byl za svou činnost trestně stíhán

56 BADE, K. J. *Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou století*, Praha 2004, s. 137–138.

57 KLÍMA, S. *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925, s. 177.

58 VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009, s. 19.

59 KLÍMA, S. *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925, s. 71.

60 DOUBEK, V. *Česká politika a (východní) vystěhoavectví 1848–1922*, Praha 2012, s. 61–62.

61 FOLPRECHT, J. *Dějiny české Volyně*, Praha 1950, s. 12.

62 KRYŽANOVSKIJ, J. M. *Čechi na Volyni*, Sankt Pěterburg 1887, s. 2–3.

63 PŘIBYL, F. Velké a malé statky jsou na prodej za velmi levnou cenu, *Národní listy*, 1868, 55, s. 4.

64 VELENSKÝ, J. *Kronika obce Kvasilov*, Kvasilov 1929, s. 1.

65 MAZUREC, L. M. *Istoryčna rozvidka davnoho piznišoho i nedalekoho mynuloho sela Hlynsk, Hlynsk — Zdolbuniv — Rivne* 2009, s. 26.

a dvakrát skončil ve vězení v Táboře a ve Voticích.⁶⁶ Ačkoliv se F. Příbyl radil s Františkem Palackým a s Františkem Ladislavem Riegrem o možnostech vystěhovalectví⁶⁷ a později s nimi o tomto tématu jednal i řenčovský kovář Jan Olič⁶⁸, zřejmě příbuzný Josefa Oliče, pozdější Příbylovy opory ve vystěhovalectví, česká politická reprezentace odchod českého obyvatelstva ze země zpočátku nepodporovala. Posléze souhlasila s odůvodněním, že v případě potřeby je příhodnější vystěhovat se do carského Ruska než do Ameriky. Agitace pro vystěhovalectví byla nejméně úspěšnější v oblastech typických vystěhovaleckých zón, především ve východních a v severních Čechách.⁶⁹ V případě vystěhovalectví na Volyň se tedy jednalo o ekonomickou migraci.⁷⁰

Prvních čtrnáct vystěhovalců včetně F. Příbyla a J. Oliče ilegálně překročilo ruskou-ruské hranice⁷¹ a přesvědčili se o možnosti nákupu levné půdy.⁷² Někteří se poté vrátili pro své rodiny, rozšířili zprávy o levné půdě a zanedlouho měl F. Příbyl na účtu 20 tisíc rublů od dalších zájemců⁷³. Poté se dne 12. května 1868 objevilo v Rivne 126 českých rodin⁷⁴, které vyjednávaly s Wilkoňským, Bordászem a Boguckým⁷⁵ o koupi půdy v dubenském a v ostrožském újezdu.⁷⁶ První vystěhovalci se usídlili v obci Glinsk a přejmenovali ji na Hlinsk.⁷⁷ Poté příchozí Češi založili další obce: Ulbárov, Mirohošť⁷⁸, Semiduby a Podhájce.⁷⁹

66 KLÍMA, S. *Čechové a Slovinci za hranicemi*, Praha 1925, s. 71.

67 KRYŽANOVSKIJ, J. M. *Čechi na Volyni*, Sankt Pěterburg 1887, s. 4.

68 KLÍMA, S. *Čechové a Slovinci za hranicemi*, Praha 1925, s. 71.

69 VALÁŠEK, Opustíš-li mě, zahyneš, *Věrná stráž*, 1947, 3–4, s. 6.

70 VELENSKÝ, J. *Kronika obce Kvasilov*, Kvasilov 1929, s. 2–4; KOKAISL, P. (ed.) *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*, Praha 2009, s. 87; DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*, BROUČEK, S. (ed.) *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 49.

71 MAZUREC, L. M. *Istoryčna rozvidka davnoho piznišoho i nedalekoho mynuloho sela Hlynsk*, Hlynsk — Zdolbuniv — Rivne 2009, s. 26.

72 Ibid.

73 KRYŽANOVSKIJ, J. M. *Čechi na Volyni*, Sankt Pěterburg 1887, s. 6.

74 MAZUREC, L. M. *Istoryčna rozvidka davnoho piznišoho i nedalekoho mynuloho sela Hlynsk*, Hlynsk — Zdolbuniv — Rivne 2009, s. 26.

75 Soudce z Rivne.

76 FOLPRECHT, J. *Dějiny české Volyně*, Praha 1950, s. 12.

77 Již v roce 1860 byla založená obec Nemery (DRBAL, A. *Češi na Ukrajině*, BROUČEK, S. /ed./ *Češi v cizině 12*, Praha 1996, s. 46) a v roce 1863 obec Luthardovka (MAZUREC, L. M. *Istoryčna rozvidka davnoho piznišoho i nedalekoho mynuloho sela Hlynsk*, Hlynsk — Zdolbuniv — Rivne 2009, s. 25). Josef Folprecht datuje založení osad Podhájce a Pohořelice již do roku 1861 (FOLPRECHT, J. *Dějiny české Volyně*, Praha 1950, s. 9) a Jan Auerhan založení vesnic Michajlovka a Českého Hlupanína do období před organizovaným stěhováním Čechů na Volyň. Jednalo se mj. i o náboženskou emigraci exulantů z Polska, kteří odešli dále na východ (AUERHAN, J. *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*, Praha 1920, s. 32). V rámci náboženské emigrace byl založen i Mirotín (VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009, s. 14) a Kupičov (KLÍMA, S. *Čechové a Slovinci za hranicemi*, Praha 1925, s. 74). 215 rodin na Volyni, přibližně 1000 osob, náleželo k evangelickému náboženství (Z denníku ruského Čecha, *Lumír*, 1887, 8, s. 127).

78 AUERHAN, *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*, Praha 1920, s. 13.

79 KRYŽANOVSKIJ, J. M. *Čechi na Volyni*, Sankt Pěterburg 1887, s. 6.

Vystěhovalci posílali dopisy domů, ve kterých upozorňovali na výhodné podmínky pro usazení v oblasti Volyně.⁸⁰

Kyjevský gubernátor Alexandr Dondukov-Korsakov vyslal plukovníka Petra Gressera k vyšetření poměrů u příchozích Čechů. P. Gresser podal zprávu, ve které psal o vynikajících českých hospodářích a zanedlouho se i sám A. Dondukov-Korsakov přijel přesvědčit o situaci „na vlastní oči“.⁸¹ F. Příbyl pak s Wilkoňským, Bordászem a Boguckým založil dne 24. července 1869 *Společnost pro nákup půdy v Jihozápadním kraji*. České vystěhovalectví dostalo institucionální rozměr a podporu ze strany carských úřadů.⁸² Vytvořením Společnosti pro nákup půdy v Jihozápadním kraji vznikl základ pro spolupráci mezi zmíněnými protagonisty českého vystěhovalectví na Volyně.⁸³ Dne 6. října 1870 přijalo v Dubně ruské občanství přes 2 tisíce Čechů.⁸⁴

V Čechách se rozšířily zprávy o výhodných podmínkách na Volyni a do carského Ruska se vydali za půdou další Češi. Příbylovu roli převzali v Čechách další agenti⁸⁵ a skupinky přistěhovalců byly po příchodu na Volyn koordinovány polskými a židovskými agenty až na místo určení, kde si zakoupily půdu.⁸⁶ Některé skupiny vystěhovalců však jednaly samostatně bez *Společnosti pro nákup půdy v Jihozápadním kraji*. Sám F. Příbyl skupoval půdu pro skupinky českých vystěhovalců a za zprostředkování si nechal platit.⁸⁷ I díky dalším praktikám bylo české vystěhovalectví pro *Společnost pro nákup půdy v Jihozápadním kraji* velice výnosné. F. Příbyl však neměl zkušenosti s organizováním vystěhovalectví a až díky polské vystěhovalcecké kanceláři se naučil „prací“ s vystěhovalceckým „obchodem“. Polská kancelář pracovala stejně jako jiné organizace zabývající se vystěhovalectvím.

Češi byli k osídlení Volyně neustále lákáni⁸⁸ a do roku 1878 se na Volyn přistěhoval značný počet Čechů. V roce 1887 se jejich počet odhaduje na 23 tisíc osob⁸⁹, ale objevuje se i údaj o 50 tisících Čechů.⁹⁰ Podle Heleny Dluhošové přesídlilo v letech 1862–1886 do oblasti Volyně 20 tisíc Čechů⁹¹, podle Jana Auerhana se v letech 1868–1874 vystěhovalo asi 15 tisíc Čechů⁹² a podle Jaroslava Vaculíka bylo na Volyni v roce 1875 2190 českých rodin a v roce 1884 19 304 Čechů.⁹³ Další autoři „zasazují“ vystěhovalectví do let 1868–1872⁹⁴ či

80 VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009, s. 109.

81 AUERHAN, J. *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*, Praha 1920, s. 14.

82 VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I*, Praha 1997, s. 21.

83 *Ibid.* s. 21.

84 Dubno, *Čechoslovan*, 1911, 27, s. 294.

85 Politické zprávy zahraniční, *Národní listy*, 1890, 313, s. 5.

86 KRYŽANOVSKIJ, J. M. *Čechi na Volyni*, Sankt Pěterburg 1887, s. 6–7.

87 *Ibid.* s. 6.

88 Stran stěhování se z vlasti, *Pražský denník*, 1872, 89, s. 4.

89 Z denníku ruského Čecha, *Lumír*, 1887, 5, s. 75.

90 Výhoda stěhování se na Rus, *Národní listy*, 1887, 129, s. 1.

91 DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*, BROUČEK, S. (ed.) *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 49.

92 AUERHAN, J. *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*, Praha 1920, s. 13.

93 VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*, Praha 1997, s. 26.

94 PANCÍŘ, J. — ŠÍMA, J. *Hrst vzpomínek na Český Volkov*, Lovosice 2005, s. 7.

1868–1874.⁹⁵ V roce 1876 bylo na Volyni 28 českých osad a v okolí Lucka se stále zakládaly další.⁹⁶ Agenti agitující pro vystěhování na Volyň působili v Čechách ještě v roce 1890, ale česká kolonizace Volyně už ustávala.⁹⁷ Největší příliv Čechů na Volyň nastal v letech 1868–1875.⁹⁸

PŘIBYLOVA AKCE A JEDNÁNÍ ČESKÉ DELEGACE V CARSKÉM RUSKU ROKU 1867

Srovnáme-li působení agentů a vystěhovaleckých kanceláří agitujících pro cestu do Ameriky a působení F. Příbyla a polské vystěhovalecké kanceláře agitujících pro cestu na Volyň, nalezneme mnoho podobností i odlišností. V případě odchodu na Volyň (např. cesta po souši a tedy i nižší investice na cestu) a v případě odchodu Ameriky (např. cesta po moři a vyšší investice na cestu). Do Ameriky tak odcházely spíše rodiny, zatímco do oblasti Volyně směřovaly větší skupiny migrantů.

Český dobový tisk věnoval v této době primární pozornost možnostem českého vystěholectví do oblasti Kavkazu. Jedna z prvních zpráv o volyňských Čechách se v novinách objevuje až v roce 1870⁹⁹, dva roky po příchodu prvních vystěhovalců na Volyň. Tuto skutečnost můžeme vysvětlit odlišnými příčinami vzniku obou migračních proudů. Během tzv. pouti Čechů na Rus probíhaly schůze F. L. Riegra, F. Palackého a F. A. Braunera s představiteli carského Ruska a na schůzi *Geografické společnosti* v Petrohradě, kde byl přítomný i ruský úředník Žerebcov zajímající se o možnost českého vystěholectví do Ruska, bylo konstatováno, že do největšího slovanského státu by měli být zváni slovanští bratři místo Němců, např. Češi.¹⁰⁰ F. L. Rieger navrhl změnit „proud“ českého vystěholectví z Ameriky do jižního Ruska a spolu s dalšími se shodl na kolonizaci Samarské gubernie a jižního Kavkazu.¹⁰¹ Představitelé Čech a Ruska navázali na dřívější ruský návrh změnit český vystěhovalecký proud do Ruska a obsadit zdejší volnou hospodářskou půdu.¹⁰² Schůze sice předznamenala změnu cílové destinace vystěhovalců¹⁰³, ovšem o osídlování oblasti Volyně nevyovídá.¹⁰⁴

95 BONEK, J. — MANOVÁ, D. — STÁREK, V. *Huleč Česká na Volyni*, Žatec 1992, s. 14

96 Stran stěhování Čechů do Ruska, *Posel z Prahy*, 1876, 204, s. 4.

97 Politické zprávy zahraniční, *Národní listy*, 1890, 313, s. 5.

98 VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*, Praha 1997, s. 26.

99 Z Ruska, *Národní noviny*, 1870, 117, s. 3.

100 DOUBEK, V. *Česká politika a (východní) vystěholectví 1848–1922*, Praha 2012, s. 65.

101 GRÉGR, E. *Pouť Slovanův do Ruska roku 1867 a její význam*, Praha 1867, s. 100.

102 Sami čeští političtí představitelé byli po návratu k vystěholectví do carského Ruska zdrženliví a k realizaci vystěholectví nechtěli učinit žádné praktické kroky.

103 DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěholectví na Ukrajinu*, BROUČEK, S. (ed.) *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 49; KLÍMA, S. *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925, s. 71.

104 Viz např. LÁT, L. *Na Kavkaze: cestopisné črty*, Praha 1924; PLUHAŘ, J. *Češi a Slováci doma a za hranicemi*, Praha 1935; KLÍMA, S. *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925; VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009; DUBOVICKÝ, I. *Lpění na životě: Exil a vystěholectví, 1848–1918*, WITTLICHOVÁ, L. (ed.) *Vzkazy domů*, Praha 2012, s. 18–27; DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěholectví na Ukrajinu*, BROUČEK, S. (ed.) *Češi v cizině 9*, Praha 1996; DOUBEK, V.

Usidlování Čechů na Volyni nebylo ruskou reprezentací ani *Komisi pro stěhování Čechů do vnitřního Ruska* a její pražskou odbočkou, *Výborem pro ustanovení pravidel k přesídlení do Ruska* plánované a podporované.¹⁰⁵ Ruské úřady preferovaly imigraci do neobydlené oblasti Kavkazu, odkud byli vyhnáni Čerkesové a kde ani díky příchodem Arménům¹⁰⁶ neproběhla úspěšně tzv. vnitřní kolonizace.¹⁰⁷ Carské Rusko navíc požadovalo imigraci bohatších Čechů, kteří měli dostatečné prostředky k vedení vlastních zemědělských hospodářství či k zakládání prosperujících průmyslových podniků.¹⁰⁸ Zájemci o migraci do oblasti Kavkazu však pocházeli především z nižších sociálních vrstev a proto byla jednání s ruskými úřady neúspěšná. Česká dobová periodika, jejichž majitelé byli napojení na české politiky, se především věnovala problematice osídlování Kavkazu a migrace do oblasti Volyně stála na okraji jejich pozornosti.

ZÁVĚR

Jednání českých politických činitelů s ruskými představiteli dalo sice impuls ke stěhování Čechů do carského Ruska, ovšem nikoliv do oblasti Volyně. Vystěhovalci směřující do této oblasti uposlechli agitaci svých známých, agentů, polské vystěhovalecké kanceláře a *Společnosti pro nákup půdy v Jihozápadním kraji* a zejména díky časové shodě ztotožňovali mnozí autoři jednání české a ruské reprezentace v Moskvě a Petrohradě v roce 1867 s počátkem vystěhovalectví na Volyň, což může být způsobeno nedostatkem informací či tradovanou kolektivní pamětí.¹⁰⁹ Vystěhovalectví na Volyň však autoři ideově zastřeli a legitimizovali. Navzdory tomu se tento typ vystěhovalectví nelišil od vystěhovalectví Čechů do Ameriky.

Česká politika a (východní) vystěhovalectví 1848–1922, Praha 2012, s. 65; PUKIŠ, V. *Čechi Severního Kavkaza: Gody i sudby:1868–2010*, Rostov na Donu 2010; NENAŠEVA, Z. S. Načalo emigracii Čechov v Rossiju v seredině XIX. veka, VLČEK, R. (ed.) *Slovanské historické studie*, 29, Praha 2003, s. 7–38.

105 Komisi se ozvali z Petrohradské, Tverské, Pskovské, Moskevské, Poltavské, Jekatěrinoslavské (dnes Dněpropetrovská oblast), Voroněžské a Orenburské gubernie a nabízely přibližně 500 000 desjatín půdy k prodeji nebo k pronájmu (VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*, Praha 1997, s. 17). Podle Stanislava Klímy bylo v meziválečném období v Gubernii kyjevské 4232 Čechů, podolské 137, poltavské 62, černigovské 113, nikolajevské 446, charkovské 445, oděské 926 a jekatěrinoslavské 800 (KLÍMA, S. *Čechové a Slováci za hranicemi*, Praha 1925, s. 133). Jednalo se také o obchodníky, hudebníky, podnikatele a další Čechy, kteří do carského Ruska směřovali individuálně.

106 KAMPÉLÍK, F. C. Důležité vysvětlivky o Kavkaze, *Občan*, 1869, 64, s. 2. V meziválečné době bylo na Kavkaze 2421 Čechů, viz Klíma, S. *Češi a Slováci za hranicemi*, Praha 1925, s. 140.

107 AUERHAN, J. *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*, Praha 1920, s. 53; VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009, s. 99–100.

108 VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*, Praha 1997, s. 16.

109 HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*, Praha 2009.